

Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία

Τόμ. 3 (2024)

Πρακτικά του 3ου Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου "Ελλάδα - Ευρώπη 2030: Εκπαίδευση, Έρευνα, Καινοτομία, Νέες Τεχνολογίες, Θεσμοί και Βιώσιμη Ανάπτυξη"

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ & ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ, ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

3⁰ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΕΛΛΑΔΑ - ΕΥΡΩΠΗ 2030:
Εκπαίδευση, Έρευνα, Καινοτομία,
Νέες Τεχνολογίες, Θεσμοί &
Βιώσιμη Ανάπτυξη

7-10 Σεπτεμβρίου 2023
Ηράκλειο Κρήτης

Πρακτικά Συνεδρίου

Επιμέλεια Πρακτικών
Ε. Καραϊσάκου, Α. Κοκκίνου, Α. Μαυρογιάννη & Γ. Ρεντίφης

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ:

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ
REGION OF CRETE

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
MUNICIPALITY OF HERAKLION

Το διακύβευμα βιωσιμότητας της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας στα πλαίσια των πρόσφατων περιφερειακών, δημογραφικών και οικονομικών, εξελίξεων στην Ελλάδα.

Δημήτριος Αντώνογλου, Κώστας Ρόντος

doi: [10.12681/elrie.7320](https://doi.org/10.12681/elrie.7320)

Copyright © 2024, Δημήτριος Αντώνογλου, Κώστας Ρόντος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Το διακύβευμα βιωσιμότητας της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας στα πλαίσια των πρόσφατων περιφερειακών, δημογραφικών και οικονομικών, εξελίξεων στην Ελλάδα.

Αντόνογλου Δημήτριος¹, Ρόντος Κώστας²

socd18003@soc.aegean.gr, k.rontos@soc.aegean.gr

¹ Υπ. Διδάκτωρ, Τμήματος Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, ² Αφ. Καθηγητής, Τμήματος Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, παρουσιάζοντας τα κρίσιμα δημογραφικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της, τη θέση της σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ελληνικές καθώς και την ερμηνεία της διαχρονικά φθίνουσας πορείας της, αναλογιζόμενων των διακυμάνσεων των μακροοικονομικών μεγεθών. Ακόμη, αναλύονται οι παράγοντες που επηρεάζουν την αναπτυξιακή στόχευση της Περιφέρειας, ενώ εκτιμάται η συνολική προστιθέμενη αξία των κλάδων παραγωγής στην περιφερειακή οικονομία, τέλος αναφέρονται αναπτυξιακά θέματα που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και συμβάλλουν στην αναπτυξιακή προοπτική της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας. Αν και το μέλλον της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας προδιαγράφεται ζοφερό, παρόλα αυτά επιβάλλεται να γίνουν σημαντικές συλλογικές προσπάθειες, ούτως ώστε αυτή η δύσκολη κατάσταση που αντιμετωπίζει η Περιφέρεια, να μετατραπεί σε μια ευκαιρία για την έναρξη νέων κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων, με κύριο γνώμονα την διατήρηση της πληθυσμιακής δυναμικότητας. Ο επανακαθορισμός ενός ανασχεδιασμένου παραγωγικού μοντέλου συνιστά μια συνάρτηση παραγωγής, η οποία απαιτεί όραμα, υπευθυνότητα και συνεργασία μεταξύ όλων των μεταβλητών που εμπλέκονται σε αυτή.

Λέξεις-κλειδιά: Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, δημογραφικές τάσεις, περιφερειακή ανάπτυξη, προστιθέμενη αξία.

The sustainability stake of the Region of Western Macedonia in the context of the recent regional, demographic and economic developments in Greece.

Antonoglou Dimitrios¹, Rontos Kostas²

socd18003@soc.aegean.gr, k.rontos@soc.aegean.gr

¹ PhD Candidate, Department of Sociology, University of the Aegean, ² Professor, Department of Sociology, University of the Aegean

Abstract

The present study focuses on the Region of Western Macedonia, presenting its critical demographic, social and economic characteristics, its position in comparison with the rest of Greece and the interpretation of its declining course over time, considering the fluctuations of macroeconomic variables. Furthermore, the factors that affect the development target of the Region are analysed, while the total added value of the production sectors in the regional economy is estimated, and finally, development issues that require special attention and contribute to the development prospects of the Region of Western Macedonia are mentioned. Although the future of the Region of Western Macedonia looks bleak, it is nevertheless necessary to make significant collective efforts so that the difficult situation facing the Region can be transformed into an opportunity for the launch of new social and economic activities, with the main aim of maintaining population capacity. The redefinition of a redesigned production model is a production function that requires vision, responsibility and cooperation between all the variables involved.

Keywords: Region of Western Macedonia, demographic trends, regional development, added value.

Εισαγωγή

Στο λυκαυγές μια ιδιαίτερα κρίσιμης και δύσκολης περιόδου για την χώρα μας, έπειτα από μια σωρεία αλληπάλλληλων κρίσεων, που αποτυπώνεται ευκρινώς από τις σχετικές διεθνείς και εθνικές στατιστικές εκθέσεις μακροοικονομικών μεγεθών και στο πλαίσιο της προεκλογικής περιόδου των εθνικών εκλογών, κατά την οποία εξαγγέλλεται πλήθος αναπτυξιακών προγραμμάτων & επενδύσεων σε κρίσιμες υποδομές και την αναπτυξιακή μετάβαση της χώρας μας σε νέα παραγωγικά μοντέλα, κρίνεται αναγκαίο να αναλύσουμε (με πραγματικά) δεδομένα την παρούσα κατάσταση, για τις Περιφέρειες της Ελλάδας και ιδιαίτερα για την «νοσογόνο» Περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας, της οποίας η βιωσιμότητα διακυβεύεται και διακινδυνεύεται σημαντικά. Η Περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας καταλαμβάνει τμήμα του χερσαίου βορειοελλαδικού χώρου, στα βόρειο-δυτικά σύνορα της χώρας, ενώ παράλληλα αποτελεί μία από τις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα των εξωτερικών συνόρων της. Συνιστά Περιφέρεια κατ'εξοχή ορεινή με δριμύ ηπειρωτικό κλίμα και με μικτό βιομηχανικό και αγροτικό χαρακτήρα. Αποτελεί τη μόνη Περιφέρεια της χώρας που δεν βρέχεται από θάλασσα, έχοντας έκταση 9.462 km² και πληθυσμό 254.595 άτομα, (εκ των οποίων 126.869 άνδρες και 127.726 γυναίκες), και αντιστοιχεί, το 2021, στο 2,43 % του συνολικού πληθυσμού της χώρας ο οποίος ανέρχεται σε 10.482.487 άτομα, εκ των οποίων οι 5.356.510 είναι γυναίκες - αποτελώντας το 51,1% του πληθυσμού, και 5.125.977 άντρες - αποτελώντας το 48,9% του συνολικού πληθυσμού (Πίνακας 1).

**ΕΛΣΤΑΤ (2014), Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2011, ΕΛΣΤΑΤ (2023), Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2021.*

Πίνακας 1: Πληθυσμός Ελλάδας ανά Περιφέρεια και φύλο 2011 & 2021

A/A	Περιφέρεια	Πληθυσμός 2011	Πληθυσμός άνδρες 2011	Πληθυσμός γυναίκες 2011	Πληθυσμός 2021	Πληθυσμός άνδρες 2021	Πληθυσμός γυναίκες 2021
1	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	608.182	299.643	308.539	562.201	275.804	286.397
2	Κεντρικής Μακεδονίας	1.880.108	912.693	969.415	1.795.669	867.180	928.489
3	Δυτικής Μακεδονίας	283.689	141.779	141.910	254.595	126.869	127.726
4	Ηπείρου	336.856	165.775	171.081	319.991	157.708	162.283
5	Θεσσαλίας	732.762	362.194	370.568	688.255	338.586	349.669
6	Ιονίων Νήσων	207.855	102.400	105.455	204.532	101.125	103.407
7	Δυτικής Ελλάδας	679.796	339.310	340.486	648.220	325.314	322.906
8	Στερεάς Ελλάδας	547.390	277.475	269.915	508.254	254.511	253.743
9	Αττικής	3.828.434	1.845.663	1.982.771	3.814.064	1.837.343	1.976.721
10	Πελοποννήσου	577.903	291.777	286.126	539.535	270.495	269.040
11	Βορείου Αιγαίου	199.231	99.984	99.247	194.943	97.765	97.178
12	Νοτίου Αιγαίου	309.015	155.865	153.150	327.820	164.669	163.151
13	Κρήτης	623.065	308.665	314.400	624.408	308.608	315.800
	Σύνολο χώρας	10.814.286	5.303.223	5.513.063	10.482.487	5.125.977	5.356.510

2. Περιφερειακά δημογραφικά δεδομένα και η θέση της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας

Βάσει των αποτελεσμάτων της απογραφής της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) του 2021 (Πίνακας 2), ο πληθυσμός της Ελλάδας κατά την πρόσφατη δεκαετία μειώθηκε κατά 331.799 ανθρώπους εκ των οποίων 177.246 άνδρες & 156.553 γυναίκες. Μέγεθος που συνιστά ποσοστιαία μείωση της τάξης του -3,82 % του πληθυσμού για την χρονική περίοδο 2011-2021 (“ΕΛΣΤΑΤ: Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2021”, 2023). Οι μεταβολές πληθυσμού στο σύνολο των Περιφερειών κατά τα έτη 2011-2021 παρουσιάζουν κατά βάση μείωση. Οι πιο πολλές Περιφέρειες παρουσιάζουν μείωση στον πληθυσμό τους που κυμαίνεται από -10,26 % στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας μέχρι -0,38 % στην Περιφέρεια Αττικής. Μια ομάδα (Περιφέρειες Ιονίων Νήσων και Βορείου Αιγαίου) παρουσιάζει μικρή μείωση της τάξης του 1,60% & 2,15% αντίστοιχα. Επίσης, η Περιφέρεια Κρήτης και Αττικής παρουσιάζουν στάσιμο πληθυσμό με σχεδόν μηδενική μεταβολή πληθυσμού την χρονική περίοδο 2011-2021. Αντιθέτως, η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου είναι η μοναδική που παρουσιάζει αύξηση του πληθυσμού της στην εν λόγω δεκαετία που κοντά στο 6 %. Όπως παρατηρείται στον πίνακα 2 η μειούμενη μεταβολή του πληθυσμού κατά την χρονική περίοδο 2011-2021 είναι μεγαλύτερη στους άνδρες (-4,43%) και μικρότερη στις γυναίκες (-3,90%). Αναφορικά με τον πληθυσμό των ανδρών, η σημαντικότερη μειούμενη μεταβολή αφορά την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας (-11,75%) ακολουθούν η Στερεά Ελλάδα (-9,02%) και η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (-8,64%). Όσον αφορά την ποσοστιαία μείωση του γυναικείου πληθυσμού των Περιφερειών της χώρας, οι ποσοστιαίες μειώσεις είναι ελαφρώς βελτιωμένες, καθώς η Περιφέρεια με τη μεγαλύτερη μείωση του γυναικείου πληθυσμού, εξακολουθεί να είναι η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, με ποσοστό μείωσης -11,11%. Ακολουθεί η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης με μείωση -7,73% και η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας με μείωση (-6,37%) του γυναικείου πληθυσμού. Οι εξελίξεις αυτές, όπου η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας κατέχει την πρώτη θέση στη μείωση του πληθυσμού της, προσδίδουν δυσσίωνες μελλοντικές προβλέψεις για την εξέλιξη της εν λόγω Περιφέρειας, καθώς η δημογραφική καχεξία ακολουθείται συνήθως και από κοινωνική και οικονομική οπισθοδρόμηση.

A/A	Περιφέρεια	Δ% Πληθυσμού 2011-2021	Δ% Πληθυσμού ανδρών 2011-2021	Δ% Πληθυσμού γυναικών 2011-2021
1	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	-7,56	-8,64	-7,73
2	Κεντρικής Μακεδονίας	-4,49	-5,25	-4,41
3	Δυτικής Μακεδονίας	-10,26	-11,75	-11,11
4	Ηπείρου	-5,01	-5,12	-5,42
5	Θεσσαλίας	-6,07	-6,97	-5,98
6	Ιονίων Νήσων	-1,60	-1,26	-1,98
7	Δυτικής Ελλάδας	-4,64	-4,30	-5,44
8	Στερεάς Ελλάδας	-7,15	-9,02	-6,37
9	Αττικής	-0,38	-0,45	-0,31
10	Πελοποννήσου	-6,64	-7,87	-6,35
11	Βορείου Αιγαίου	-2,15	-2,27	-2,13
12	Νοτίου Αιγαίου	6,09	5,35	6,13
13	Κρήτης	0,22	-0,02	0,44
	Σύνολο χώρας	-3,06	-4,43	-3,90

*ΕΛΣΤΑΤ (2014), Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2011, ΕΛΣΤΑΤ (2023), Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2021.

Σχετικά με την κατανομή του συνόλου του πληθυσμού στις Περιφέρειες της χώρας, (Πίνακας 3), παρατηρείται συσσώρευση του πληθυσμού στην Αττική (36,39%) κατά το 2021, υπερσυγκέντρωση που οδηγεί στην αύξηση της συμμετοχής της στο συνολικό πληθυσμό κατά 1 ποσοστιαία μονάδα στην δεκαετία 2011-2021. Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας συγκεντρώνει μόλις το 2,43% του συνολικού πληθυσμού ποσοστό που βαίνει μειούμενο σε σχέση με το 2011 που συγκέντρωνε το 2,62% του συνολικού πληθυσμού (μείωση της συμμετοχής της στο συνολικό πληθυσμό κατά -0,19 ποσοστιαίες μονάδες). Η σημαντική αύξηση του πληθυσμού του Νοτίου Αιγαίου μεταξύ του 2011 και 2021 οδηγεί σε αύξηση της συμμετοχής της στον συνολικό πληθυσμό της Χώρας κατά 0,27 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ αντίστοιχη αύξηση παρουσιάζει και η Περιφέρεια Κρήτης (αύξηση 0,20 ποσοστιαίες μονάδες) Οι δύο αυτές περιφέρειες ως και η Περιφέρεια Αττικής παρουσιάζουν σημαντικά πλεονεκτήματα τόσο λόγω της αστικής – οικονομικής υπερσυγκέντρωσης, (φαινόμενο «αθηναϊσμού» - Περιφέρεια Αττικής – πρωτεύουσα Αθήνα) όσο και της νησιωτικής τουριστικής και συγκριτικά οικονομικής δυναμικότητας (αλλά και ποιότητας ζωής) που παρέχουν τα νησιά των Περιφερειών (Νοτίου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων και Κρήτης), χαρακτηριστικά των εν λόγω Περιφερειών που ξεχωρίζουν τόσο στο τουριστικό ευρωπαϊκό όσο και στο διεθνές ευ ζην γίνεσθαι (Μύκονος, Σαντορίνη, Πάρος, Χανιά, Ζάκυνθος, Λευκάδα κτλ) (Μπόλαρη, 2023), (“Ζάκυνθος: Ενθαρρυντικά τα πρώτα μηνύματα για τη νέα τουριστική χρονιά”, 2023).

Πίνακας 3: Κατανομή πληθυσμού ανά Περιφέρεια 2011 & 2021

A/A	Περιφέρεια	% κατανομής επί συνολικού Πληθυσμού 2011	% κατανομής επί συνολικού Πληθυσμού 2021	% ποσοστιαία μεταβολή της συμμετοχής στον συνολικό Πληθυσμό 2011-2021
1	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	5,62	5,36	-0,26
2	Κεντρικής Μακεδονίας	17,39	17,13	-0,26
3	Δυτικής Μακεδονίας	2,62	2,43	-0,19
4	Ηπείρου	3,11	3,05	-0,06
5	Θεσσαλίας	6,78	6,57	-0,21
6	Ιονίων Νήσων	1,92	1,95	-0,03
7	Δυτικής Ελλάδας	6,29	6,18	-0,10
8	Στερεάς Ελλάδας	5,06	4,85	-0,21
9	Αττικής	35,40	36,39	0,98
10	Πελοποννήσου	5,34	5,15	-0,20
11	Βορείου Αιγαίου	1,84	1,86	0,02
12	Νοτίου Αιγαίου	2,86	3,13	0,27
13	Κρήτης	5,76	5,96	0,20
	Σύνολο χώρας	100,00	100,00	

*ΕΛΣΤΑΤ (2014), Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2011., ΕΛΣΤΑΤ (2023), Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2021.

Βάσει αποτελεσμάτων της απογραφής του 2011 (Πίνακας 4) προκύπτει, ότι η μέση ηλικία του μόνιμου πληθυσμού της Ελλάδας είναι 41,9 έτη με την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου να παρουσιάζει την μικρότερη μέση ηλικία κατοίκων (39,80 έτη) και την περιφερειακή ενότητα Ηπείρου να παρουσιάζει τη μεγαλύτερη (44,20 έτη), ενώ η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας κατατάσσεται στην 9^η θέση, στο σύνολο των Περιφερειών, με μέση ηλικία κατοίκων τα 43,10 έτη. Η μεγαλύτερη μέση ηλικία συνιστά μια ιδιαίτερα απογοητευτική μεταβλητή στην περιφερειακή αναπτυξιακή συνάρτηση, τόσο για την συγκεκριμένη Περιφέρεια όσο και για το σύνολο της χώρας (“Eurostat: Τρίτη πιο γερασμένη χώρα της Ε.Ε. η Ελλάδα το 2022”, 2023).

Πίνακας 4: Αύξουσα ταξινόμηση Περιφερειών βάσει ηλικίας πληθυσμού, στοιχεία απογραφής 2011

A/A	Περιφέρεια	Μέση ηλικία Πληθυσμού ανά Περιφέρεια 2011
1	Νοτίου Αιγαίου	39,80
2	Κρήτης	40,00
3	Αττικής	41,30
4	Κεντρικής Μακεδονίας	41,70
5	Δυτικής Ελλάδας	41,80
6	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	41,90
7	Θεσσαλίας	43,00
8	Βορείου Αιγαίου	43,00
9	Δυτικής Μακεδονίας	43,10
10	Ιονίων Νήσων	43,30
11	Στερεάς Ελλάδας	43,40
12	Πελοποννήσου	44,00
13	Ηπείρου	44,20
	Σύνολο χώρας (Μ.Ο.)	41,90

**ΕΛΣΤΑΤ (2014), Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2011.*

Επιπλέον έχει ενδιαφέρον να γίνει αναφορά στην ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού κατά βαθμό αστικότητας (αγροτικές & αστικές περιοχές). Σύμφωνα με τον Πίνακα 5, για το 2011 προκύπτει ότι στις αγροτικές περιοχές της χώρας η μέση ηλικία είναι τα 46,30 έτη στο σύνολο της Ελλάδας ενώ στις αστικές περιοχές της χώρας το αντίστοιχο μέγεθος είναι τα 40,60 έτη. Η μέση ηλικία των κατοίκων των αγροτικών περιοχών της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας διαμορφώνεται στα 47,60 έτη, κατατάσσοντάς την στην ως μια από τις τρεις Περιφέρειες της χώρας με την μεγαλύτερη μέση ηλικία πληθυσμού των αγροτικών περιοχών της χώρας. Η μεγαλύτερη μέση ηλικία κατοίκων σε αγροτικές περιοχές συναντάται στην Δυτική Ελλάδα και Ανατολική Μακεδονία & Θράκη (εξίσου 48,50 έτη). Γενικότερα οι Περιφέρειες της Βόρειας Ελλάδας παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη μέση ηλικία στις αγροτικές τους περιοχές μεταξύ των περιφερειών της Χώρας. Αντιθέτως στις αγροτικές περιοχές της Περιφέρειας Αττικής και Ιονίων Νήσων κατοικεί πληθυσμός με την μικρότερη μέση ηλικία 42,20 και 43,90 έτη αντίστοιχα.

Πίνακας 5: Αύξουσα ταξινόμηση πληθυσμού ανά Περιφέρεια βάσει μέσης ηλικίας πληθυσμού για αγροτικές περιοχές, στοιχεία απογραφής πληθυσμού 2011

A/A	Περιφέρεια	Μέση ηλικία αγροτικών περιοχών
1	Αττικής	42,20
2	Ιονίων Νήσων	43,90
3	Στερεάς Ελλάδας	44,20
4	Ηπείρου	44,30
5	Πελοποννήσου	45,10
6	Θεσσαλίας	45,30
7	Νοτίου Αιγαίου	46,30
8	Κρήτης	46,90
9	Βορείου Αιγαίου	47,10
10	Κεντρικής Μακεδονίας	47,50
11	Δυτικής Μακεδονίας	47,60
12	Δυτικής Ελλάδας	48,50
13	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	48,50
	Σύνολο χώρας	46,30

**ΕΛΣΤΑΤ (2014), Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2011.*

Η μέση ηλικία του πληθυσμού που κατοικεί σε αστικές περιοχές της χώρας προσδιορίζεται στα 40,60 έτη, ηλικία σημαντικά χαμηλότερη σε σχέση με τις αγροτικές περιοχές. Ένα ενθαρρυντικό αναπτυξιακό χαρακτηριστικό, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μοχλός ανάπτυξης για την οικονομική, κοινωνική και δημογραφική ανάπτυξη της Περιφέρειας, είναι ότι η μέση ηλικία του πληθυσμού των αστικών περιοχών της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας προσδιορίζεται στα 39,80 έτη, κατατάσσοντας αυτή στην 4^η θέση στο σύνολο της χώρας ως προς τη μέση ηλικία του πληθυσμού. Στις αστικές περιοχές των Περιφερειών Κρήτης και Νοτίου Αιγαίου κατοικεί πληθυσμός με την μικρότερη μέση ηλικία στην χώρα, 37,8 και 38,40 έτη αντίστοιχα. Η μεγαλύτερη μέση ηλικία κατοίκων συναντάται σε αστικές περιοχές όπως στην πολυπληθέστατη Αττική (41,30 έτη) και στα Ιόνια Νησιά (41,70 έτη) (Πίνακας 6).

Πίνακας 6: Αύξουσα ταξινόμηση πληθυσμού ανά Περιφέρεια βάσει μέσης ηλικίας πληθυσμού για αστικές περιοχές, στοιχεία απογραφής πληθυσμού 2011		
A/A	Περιφέρεια	Μέση ηλικία αστικών περιοχών
1	Κρήτης	37,80
2	Νοτίου Αιγαίου	38,40
3	Δυτικής Ελλάδας	39,60
4	Δυτικής Μακεδονίας	39,80
5	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	39,90
6	Ηπείρου	39,90
7	Θεσσαλίας	40,30
8	Κεντρικής Μακεδονίας	40,40
9	Στερεάς Ελλάδας	40,50
10	Βορείου Αιγαίου	40,70
11	Πελοποννήσου	41,10
12	Αττικής	41,30
13	Ιονίων Νήσων	41,70
	Σύνολο χώρας	40,60

**ΕΛΣΤΑΤ (2014), Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2011.*

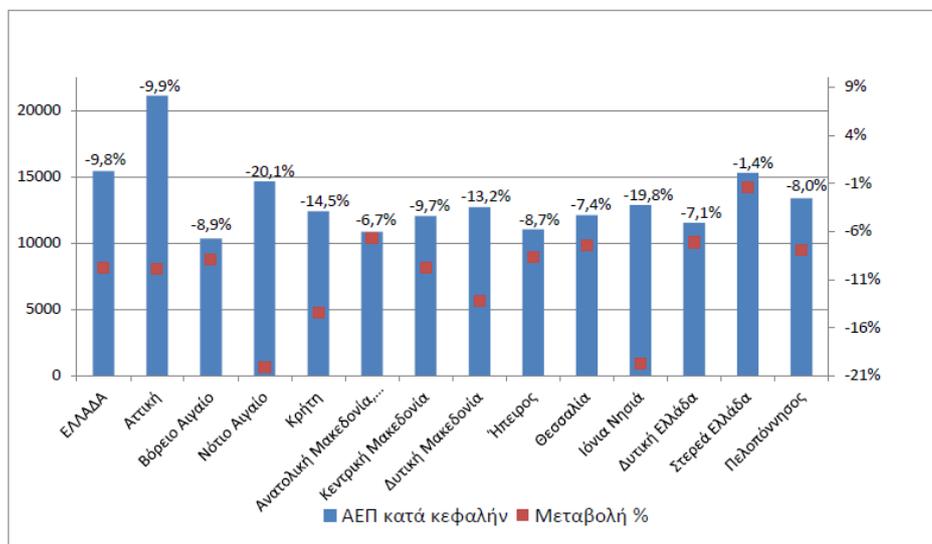
2.1 Κλαδική ειδίκευση της οικονομίας της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας

Σχετικά με τους παραγωγικούς κλάδους που παρουσιάζονται στην Περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας, βασικότεροι είναι αυτοί της φυτικής - ζωικής παραγωγής, της εξόρυξης άνθρακα & λιγνίτη και της βιομηχανίας τροφίμων - ποτών. Ειδικότερα, η οικονομική δραστηριότητα της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας διηνεκώς βασιζόταν στον πρωτογενή τομέα (γεωργία, κτηνοτροφία, δασοπονία) και τα παραγόμενα προϊόντα αυτής όπως γαλακτοκομικά και γεωργικά προϊόντα. Ακόμη και σήμερα στον πρωτογενή τομέα απασχολείται το 16,7% του ενεργού πληθυσμού (“Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας 2015-2019”, 2015). Στον δευτερογενή τομέα εντάσσονται δραστηριότητες μεταποίησης- επεξεργασίας των τοπικών προϊόντων, όπως τυροκομεία, επεξεργασία προϊόντων τοπικής παραγωγής και μεταλλευτικές μονάδες παραγωγής - επεξεργασίας οικοδομικών υλικών (λατομεία μαρμάρου, τσιμεντοβιομηχανίες, εξόρυξη λιγνίτη). Ο δευτερογενής τομέας από την δεκαετία του 1960 μέχρι και σήμερα αναπτύχθηκε ιδιαίτερα με την εξόρυξη και εκμετάλλευση των κοιτασμάτων λιγνίτη. Ο κλάδος της ενέργειας (εξόρυξη - παραγωγή) απέκτησε πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη των περιοχών Κοζάνης, Εορδαίας και της Φλώρινας, όπου απασχολείται το 28,10% του ενεργού πληθυσμού της Περιφέρειας. Στις ενεργειακές περιοχές, όπως η Πτολεμαΐδα το ποσοστό

των απασχολούμενων σχεδόν διπλασιάζεται και αγγίζει το 47,7%. Ο τριτογενής τομέας της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας περιλαμβάνει εμπορικές επιχειρήσεις όλων των κλάδων, όπως διατροφής, ένδυσης, τηλεπικοινωνιών, πληροφορικής, εστίασης & χρηματοοικονομικές), μέχρι πρότινος σημαντικό αριθμό εταιριών στην επισκευή - συντήρηση χωματουργικών φορτηγών και μηχανημάτων, την δημόσια διοίκηση (Περιφερειακή αυτοδιοίκηση, δήμοι, στρατιωτικές-αστυνομικές μονάδες) και τον τουριστικό κλάδο (την εστίαση, φιλοξενία & διασκέδαση). Αξιοσημείωτο είναι ότι παρόλα τα ιδιαίτερα και μοναδικά συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτει η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, όπως πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, ποικιλόμορφο φυσικό περιβάλλον και την άμεση πρόσβαση μέσω του σύγχρονου οδικού δικτύου (αυτοκινητόδρομος Α2 – Εγνατία οδός), ο τουριστικός κλάδος δεν έχει αξιοποιηθεί επαρκώς ώστε η Περιφέρεια να κατατάσσεται στην τελευταία θέση επισκεψιμότητας, ιδίως διεθνούς τουρισμού (“Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας 2015-2019”, 2015).

2.2 Τα εθνικολογιστικά μεγέθη της Περιφέρειας

Το πλήγμα που δέχθηκε κάθε ελληνική Περιφέρεια από την οικονομική κρίση και την πανδημία αποτυπώνεται στους περιφερειακούς λογαριασμούς της ΕΛΣΤΑΤ. Ειδικότερα, για το 2020 η μεγαλύτερη απώλεια εισοδήματος, σε όρους κατά κεφαλήν Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Α.Ε.Π.), καταγράφεται σε περιοχές των οποίων η οικονομία βασίζεται έντονα στον τουρισμό. Συγκεκριμένα, παρατηρείται μείωση 9,8% για το σύνολο της χώρας μεταξύ των ετών 2019 και 2020, ενώ παρατηρείται ότι οι περιφέρειες με τη σημαντικότερη μείωση είναι το Νότιο Αιγαίο (-20,1%), τα Ιόνια Νησιά (-19,8%), η Κρήτη (-14,5%) και η Δυτική Μακεδονία (-13,2%) (Διάγραμμα 1) (ΕΛΣΤΑΤ, 2023). Ανάλογη είναι η εικόνα που παρουσιάζει και η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (Α.Π.Α.) τόσο για το σύνολο της χώρας όσο και για την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας. Κατά τα έτη 2013-2020 η Α.Π.Α. για το σύνολο της χώρας μειώνεται -9%, ενώ στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας αυτή μειώθηκε σε ποσοστό -33,74%, όταν η ποσοστιαία μείωση του μέσου όρου των λοιπών Περιφερειών είναι - 10,47% (Πίνακας 7) (ΕΛΣΤΑΤ, 2023).

*ΕΛΣΤΑΤ (2023), Περιφερειακοί Λογαριασμοί: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία για το έτος 2020 και αναθεωρημένα στοιχεία για το έτος 2019.

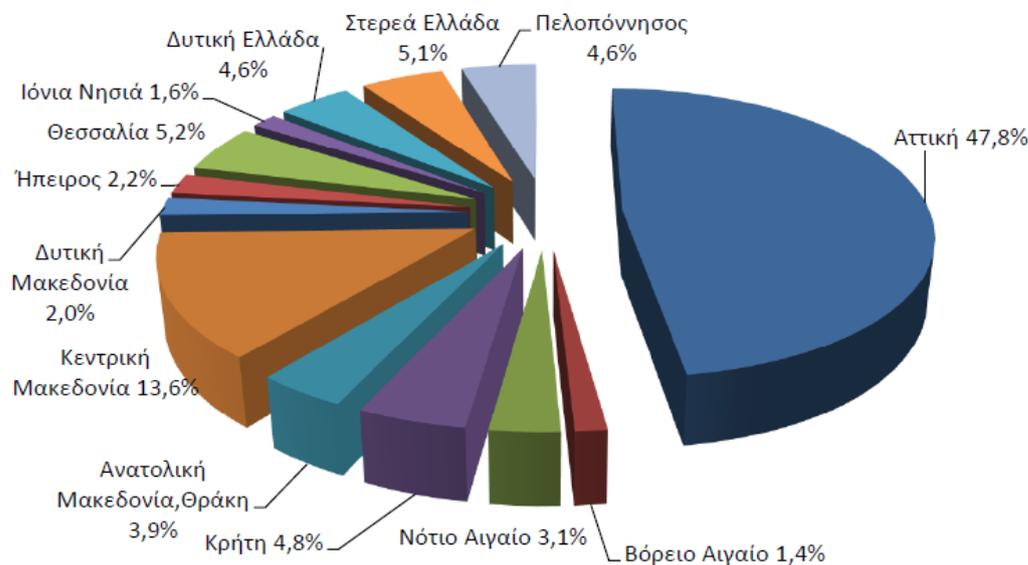
Διάγραμμα 1: Κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφέρεια – Έτος 2020

Πίνακας 7: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε εκατ. ευρώ και η κατανομή της σε επίπεδο Περιφέρειας (NUTS II), % μεταβολή 2013-2020

A/A	Περιφέρεια	2013	2020	% μεταβολή
1	Αττική	76.377	69.290	-9,28 %
2	Βόρειο Αιγαίο	2.277	2.044	-10,23 %
3	Νότιο Αιγαίο	5.391	4.444	-17,57 %
4	Κρήτη	7.631	6.910	-9,45 %
5	Ανατολική Μακεδονία και Θράκης	6.190	5.710	-7,75 %
6	Κεντρική Μακεδονία	21.246	19.785	-6,88 %
7	Δυτική Μακεδονία	4.476	2.966	-33,74 %
8	Ήπειρος	3.585	3.233	-9,82 %
9	Θεσσαλία	7.927	7.607	-4,04 %
10	Ιόνια Νησιά	2.729	2.297	-15,83 %
11	Δυτική Ελλάδα	7.298	6.612	-9,40 %
12	Στερεά Ελλάδα	7.240	7.454	+2,96 %
13	Πελοπόννησος	7.100	6.736	-5,13 %
	Σύνολο χώρας	159.467	145.088	-9 %

*ΕΛΣΤΑΤ (2023), Περιφερειακοί Λογαριασμοί: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία για το έτος 2020 και αναθεωρημένα στοιχεία για το έτος 2019.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, κατά το 2020, συνεισφέρει Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία στο σύνολο της χώρας μόλις 2% (Διάγραμμα 2). Η Περιφέρεια μαζί με το Βόρειο Αιγαίο (1,4%) και τα Ιόνια Νησιά (1,6%) αποτελούν τις Περιφέρειες με την ελάχιστη δυνατή συνεισφορά στο συνολικό Α.Ε.Π. της χώρας. Γίνεται μνεία ότι για την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, η συνεισφορά της στο Α.Π.Α. μειώθηκε από το 2013 (2,8%) στο 2020 (2%) ήτοι -28,57%, αποτυπώνοντας ιδιαίτερα δυσοίωνες προβλέψεις για τα επόμενα έτη (Πίνακας 8).

*ΕΛΣΤΑΤ (2023), Περιφερειακοί Λογαριασμοί: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία για το έτος 2020 και αναθεωρημένα στοιχεία για το έτος 2019.

Διάγραμμα 2: Συμμετοχή των Περιφερειών στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία – Έτος 2020

Πίνακας 8: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε εκατ. ευρώ και η ποσοστιαία κατανομή της σε επίπεδο Περιφέρειας (NUTS II), % μεταβολή 2013-2020

A/A	Περιφέρεια	2013	2020	% μεταβολή
1	Αττική	47,9	47,8	-0,21 %
2	Βόρειο Αιγαίο	1,4	1,4	0,00 %
3	Νότιο Αιγαίο	3,4	3,1	-8,82 %
4	Κρήτη	4,8	4,8	0,00 %
5	Ανατολική Μακεδονία και Θράκης	3,9	3,9	0,00 %
6	Κεντρική Μακεδονία	13,3	13,6	2,26 %
7	Δυτική Μακεδονία	2,8	2	-28,57 %
8	Ήπειρος	2,2	2,2	0,00 %
9	Θεσσαλία	5	5,2	4,00 %
10	Ιόνια Νησιά	1,7	1,6	-5,88 %
11	Δυτική Ελλάδα	4,6	4,6	0,00 %
12	Στερεά Ελλάδα	4,5	5,1	13,33 %
13	Πελοπόννησος	4,5	4,6	2,22 %
	Σύνολο χώρας	100	100	0 %

*ΕΛΣΤΑΤ (2023), Περιφερειακοί Λογαριασμοί: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία για το έτος 2020 και αναθεωρημένα στοιχεία για το έτος 2019.

Αναφορικά με το παραγόμενο προϊόν της χώρας (Α.Ε.Π.), η παρατεταμένη οικονομική κρίση αλλά και η δημογραφική, κοινωνική και ενεργειακή ύφεση έπληξε σημαντικά το σύνολο της χώρας (μείωση Α.Ε.Π. -12,95% κατά την χρονική περίοδο 2011-2017, από 207.029 σε 180.218 εκατ. ευρώ). Ειδικότερα η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, υπέστη σημαντική μείωση του Α.Ε.Π από 4.819 το 2011 σε 4.010 εκατ. Ευρώ το 2017, μείωση που αντιστοιχεί σε ποσοστό -16,8% (Πίνακας 9). Αξίζει να σημειωθεί η μεγάλης χρονικής διάρκειας πτώση του Α.Ε.Π. της Περιφέρειας, καθώς και η μεγάλη διακύμανση που παρουσιάζει η ετήσια μεταβολή του, σε σχέση με τις υπόλοιπες Περιφέρειες στο σύνολό της. Ειδικότερα αυτό αποτυπώνεται με την μικρή πτώση του περιφερειακού Α.Ε.Π. κατά την περίοδο 2009-2012 (αρχή της οικονομικής κρίσης) και η σημαντική πτώση του στο μέσον αυτής, την περίοδο 2012-2016. Μόνο κατά το έτος 2016 το Α.Ε.Π. της Περιφέρειας, μειώθηκε σε ποσοστό μεγαλύτερο του -9,7% σε σχέση με το έτος 2015. Αντίστοιχη μεταβολή στην περίοδο 2011-2017 παρατηρείται και στην Περιφέρεια Αττικής (μείωση Α.Ε.Π. -15,54%), στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (μείωση Α.Ε.Π. -15,06%) αλλά και στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης (μείωση Α.Ε.Π. -14,86%).

Πίνακας 9: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε εκατ. € σε τρέχουσες τιμές.

A/A	Περιφέρειες	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Δ% Α.Ε.Π. 2011-2017
1	Ανατ. Μακ. και Θράκη	8.150	7.579	7.004	6.878	6.831	6.901	6.939	-17,45
2	Κεντρική Μακεδονία	28.092	25.807	24.172	23.771	23.918	24.237	24.953	-12,58
3	Δυτική Μακεδονία	4.819	4.724	4.398	4.530	4.337	3.916	4.010	-20,17
4	Ήπειρος	4.611	4.187	3.989	3.955	3.925	3.960	4.001	-15,25
5	Θεσσαλία	9.953	9.517	9.065	9.114	9.154	9.214	9.437	-5,47
6	Ιόνια Νησιά	3.479	3.260	3.066	3.112	3.129	3.124	3.159	-10,13
7	Δυτική Ελλάδα	9.611	8.957	8.275	8.196	8.156	8.032	8.164	-17,72
8	Στερεά Ελλάδα	9.273	8.628	8.075	7.912	7.960	8.185	8.552	-8,43
9	Πελοπόννησος	8.806	8.270	7.847	7.766	7.830	7.878	8.144	-8,13
10	Αττική	100.972	92.671	87.642	86.047	84.515	83.872	85.285	-18,39
11	Βόρειο Αιγαίο	2.944	2.678	2.573	2.553	2.504	2.455	2.498	-17,85
12	Νότιο Αιγαίο	6.603	6.079	5.983	6.042	6.121	5.981	6.114	-8,00
13	Κρήτη	9.716	8.845	8.565	8.781	8.880	8.732	8.962	-8,41

Σύνολο χώρας **207.029** **191.202** **180.654** **178.657** **177.260** **176.487** **180.218** **-14,88**

*ΕΛΣΤΑΤ (2023), Περιφερειακοί Λογαριασμοί: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία για το έτος 2020 και αναθεωρημένα στοιχεία για το έτος 2019.

Λαμβάνοντας υπόψη την Έκθεση της ΕΛΣΤΑΤ (ΕΛΣΤΑΤ, 2023α), το σύνολο των επενδύσεων που έλαβαν χώρα κατά την περίοδο 2013 - 2020 σε παραγωγικούς τομείς όπως: γεωργία, δασοκομία, αλιεία, ορυχεία, κατασκευές, εμπόριο, ενημέρωση, χρηματοπιστωτικές & ασφαλιστικές δραστηριότητες κ.τ.λ., για το σύνολο της χώρας μειώνεται κατά 1,8% ενώ αντιθέτως για το ίδιο χρονικό διάστημα στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων αυξάνονται οι συνολικές της επενδύσεις κατά 26,85%, στην Περιφέρεια Ηπείρου 22,78% και στην Περιφέρεια Αττικής κατά 9,09%). Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας αποτυπώνει ρεκόρ μείωσης των συνολικών επενδύσεων, κατά την περίοδο 2013-2020, σε ποσοστό 21,36%, αποτυπώνοντας την μεγαλύτερη μείωση στον παραγωγικό τομέα της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας (-79,44%). Ανάλογη μείωση παρουσιάζεται στον κατασκευαστικό κλάδο (-75,13%) και στον κλάδο των επαγγελματικών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων (-30.15%) (Πίνακας 10). Το έλλειμμα των επενδύσεων σε παραγωγικούς κλάδους των περιφερειών, επιφέρει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις και στην απασχόληση του εργατικού δυναμικού.

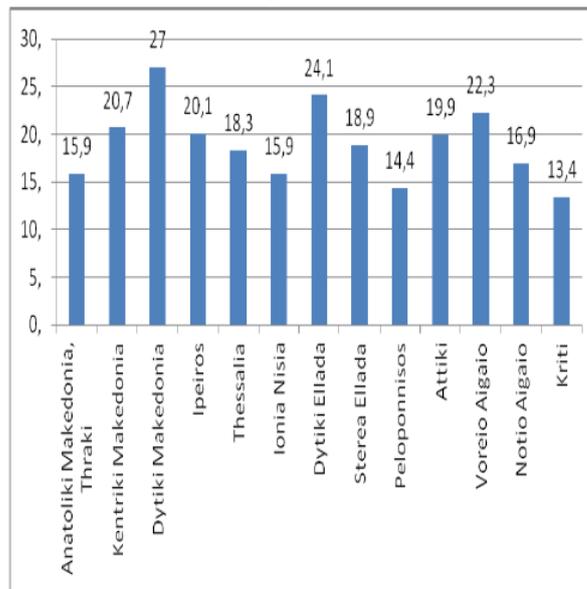
Πίνακας 10: Ποσοστιαία διαφορά ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου κατά γεωγραφική ζώνη, περιφέρεια και κλάδο μεταξύ των ετών 2013 και 2020

	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	Κατασκευές	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	Ενημέρωση και επικοινωνία	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	Σύνολο
Αττική	22,48	90,28	-76,02	3,86	57,30	15,85	-28,07	75,56	-38,86	-38,86	9,09
Βόρειο Αιγαίο	31,23	65,28	189,51	-13,27	-27,11	48,81	-66,98	106,36	0,20	-18,03	-4,77
Νότιο Αιγαίο	8,63	19,90	994,51	207,98	-3,98	45,25	-49,68	179,62	-9,28	-8,23	0,99
Κρήτη	19,49	-17,41	95,30	109,15	-1,00	34,22	-56,44	85,10	-14,60	-41,16	-5,81
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	-0,31	95,82	167,70	193,61	-37,02	14,45	-78,95	166,27	-7,98	-38,17	-11,65
Κεντρική Μακεδονία	35,06	96,20	-17,82	51,54	-15,90	10,19	-59,18	64,56	-26,24	-36,27	-9,61
Δυτική Μακεδονία	27,60	-27,32	-75,13	43,94	-26,15	7,93	-79,44	30,15	6,71	-21,30	-21,36
Ήπειρος	198,05	240,24	-23,75	136,51	-23,28	32,55	39,66	83,53	-20,00	-15,61	22,78
Θεσσαλία	69,21	127,40	-98,85	158,76	-10,17	13,84	-18,42	163,19	17,18	-23,98	-15,63
Ιόνια Νησιά	6,98	177,75	14,78	148,66	-1,56	8,44	21,86	103,76	3,51	-22,15	26,85
Δυτική Ελλάδα	22,94	79,60	70,06	73,98	-21,02	15,32	-62,96	94,63	0,07	-22,11	-3,71
Στερεά Ελλάδα	11,48	134,45	-93,61	121,34	-21,38	20,79	-64,68	213,64	-12,61	-30,72	-7,14
Πελοπόννησος	24,69	85,52	170,96	153,17	-25,63	11,96	-79,34	102,63	13,81	-34,60	-7,60
Σύνολο χώρας	29,28	73,31	-82,48	33,92	36,21	16,55	-52,15	82,07	-15,00	-34,44	-1,80

*ΕΛΣΤΑΤ (2023), Gross fixed capital formation by Nuts I, II and industry

2.3 Κατάσταση απασχόλησης του πληθυσμού της Περιφέρειας

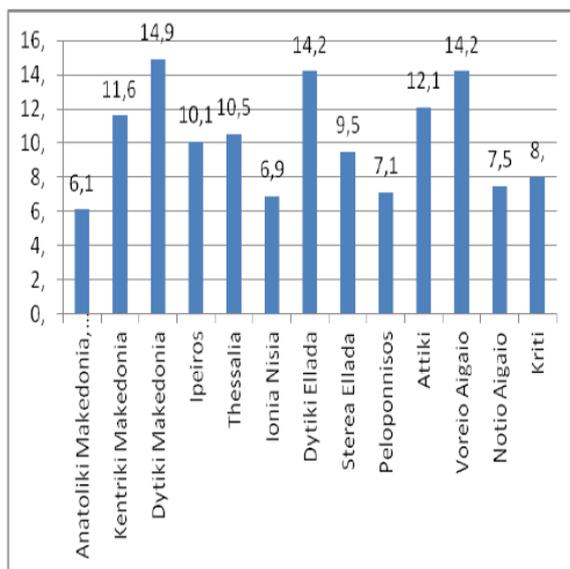
Σχετικά με την ανεργία, βάσει δεδομένων της Έκθεσης του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α.) (OECD, 2020), η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας κατέχει τα πρωτεία μεταξύ των Περιφερειών της Χώρας, με δείκτη ανεργίας 27% κατά το 2018 (Διάγραμμα 3). Το ιδιαίτερα εντυπωσιακό στοιχείο είναι ότι η Περιφέρεια σε όλη τη χρονική περίοδο 2007-2018 διαθέτει σταθερά το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων στο σύνολο των Περιφερειών, ενώ κατά την ίδια χρονική περίοδο το ποσοστό ανεργίας στην περιφέρεια αυξήθηκε συνολικά κατά 15%, που συνιστά την μεγαλύτερη άνοδο μεταξύ των περιφερειών της χώρας (Διάγραμμα 4).

*OECD (2020), Short-term regional statistics, OECD Regional Statistics (database)

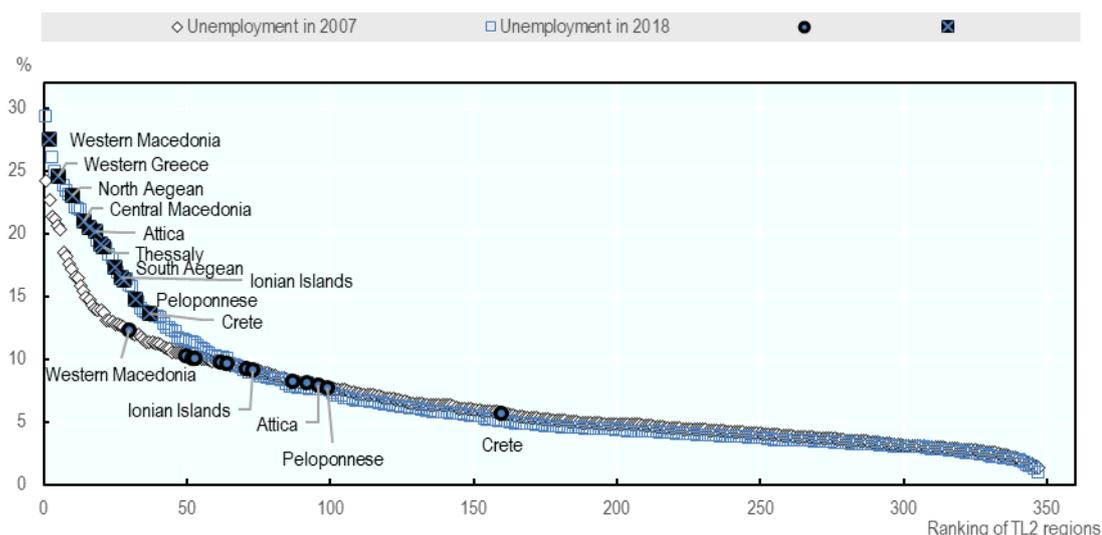
Διάγραμμα 3: Ποσοστά ανεργίας Περιφερειών έτους 2018

Βάσει στοιχείων της Έκθεσης του Ο.Ο.Σ.Α. (OECD, 2020a) (Διάγραμμα 5) για το έτος 2007, η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας καταλαμβάνει την 30^η θέση ανάμεσα σε 391 περιφέρειες διεθνώς, με ποσοστό ανεργίας (12,3%) ενώ το 2018 καταλαμβάνει την 2^η θέση ανάμεσα σε αυτές, με ποσοστό ανεργίας (27%). Αξίζει να σημειωθεί ότι την 1^η θέση την καταλαμβάνει η αυτόνομη κοινότητα Θεούτα στη βόρεια ακτής της Αφρικής με ποσοστό ανεργίας (29,3%), ενώ μετά την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας ακολουθεί η Μελίγια - παράλια πόλη στη βόρεια ακτή της Αφρικής, με ποσοστό ανεργίας 26%.

*OECD (2020), Short-term regional statistics, OECD Regional Statistics (database)

Διάγραμμα 4: Μεταβολή ανεργίας Περιφερειών περιόδου 2007-2018

OECD (2020), Regions and Cities database. Accessed on 21 April 2023

Διάγραμμα 5: Ανεργία στις Περιφέρειες χωρών Ο.Ο.Σ.Α., 2007 & 2018

Η ανεργία του νέου σε ηλικία πληθυσμού συνιστά ένα ιδιαίτερα αντιαναπτυξιακό χαρακτηριστικό καθόσον καθιστά ανενεργό το παραγωγικότερο δυναμικό μιας χώρας και δεν του επιτρέπει να συμβάλει δυναμικά στην ανάπτυξη αυτής. Στην περίπτωση μας, σύμφωνα με την Έκθεση του Ο.Ο.Σ.Α., η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας κατέχει ένα ακόμη παγκόσμιο ρεκόρ, καθόσον κατατάσσεται 3^η ανάμεσα σε 381 περιφέρειες διεθνώς, με ποσοστό ανεργίας νέων 15-29 ετών 62,5% στο σύνολο των ανέργων. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην 5^η θέση κατατάσσεται η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (56,7% ανεργία νέων) και στην 10^η θέση η Περιφέρεια Κεντρικής Ελλάδας (50,8% ανεργία νέων). Τέλος, η κοινότητα Μελίλα της Βόρειας Αφρικής υπερτερεί των υπολοίπων περιφερειών, με ποσοστό ανεργίας νέων 67,6%, ενώ στην 2^η θέση κατατάσσεται η αυτόνομη κοινότητα Θέουτα, η οποία είναι έδαφος της Ισπανίας, με ποσοστό ανεργίας νέων 62,5% (Διάγραμμα 6).

τμημάτων στον νέο-ιδρυθέν Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, η αναστολή λειτουργίας και διαδικασία ιδιωτικοποίησης των εγκαταστάσεων μεταλλευμάτων και ορυκτών της ΛΑΡΚΟ στα Σέρβια και την Καστοριά, η αναστολή λειτουργία των λιγνιτικών μονάδων Πτολεμαΐδας και Καρδίας Κοζάνης, η αναστολή λειτουργίας του Κέντρου νεοσύλλεκτων στρατιωτών Γρεβενών και η μετατροπή του σε στρατιωτική μονάδα, η παύση λειτουργίας στρατοπέδου στο Αμύνταιο Φλώρινας (Γεωργιοπούλου, 2013), το μεγάλο πλήγμα στην γουνοποιία και το εμπόριο γούνας ένεκα της οικολογικής συνείδησης και των εναλλακτικών ανακυκλώσιμων υλικών ενδυμάτων ένδυσης (Σαράντης, 2015) αλλά και του πολέμου στην Ουκρανία με σημαντική απώλεια εσόδων για τις επιχειρήσεις της Περιφέρειας (Καλαϊτζή, 2022), η έλλειψη δομών και προσωπικού σε καίριες δομές υγείας στους Νομούς των Περιφερειών αλλά και η έκρηξη που έλαβε χώρα σε μια από τις μεγαλύτερες ξενοδοχειακές δομές της Καστοριάς, καταστρέφοντάς την ολοσχερώς. Τα προαναφερθέντα συνιστούν μερικά από τα πιο επίκαιρα γεγονότα που έπληξαν την οικονομία της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας (Λοΐζου, 2019).

4. Συμπεράσματα - Προτάσεις

Υπό το βάρος ύφανσης ενός πολυετούς ιστού ύφεσης, στον οποίο ακροβατεί η εν λόγω Περιφέρεια, είναι επιβεβλημένο να συστρατευτεί κάθε πρόσφορος ενδογενής και εξωγενής παραγωγικός συντελεστής, αξιοποιώντας όλους τους εφικτούς - δυνατούς πόρους ανάπτυξης, με τον βέλτιστο δυνατό τρόπο και να στοχευθεί μια ολιστική ισόρροπη μεγέθυνση της οικονομίας, αντιστρέφοντας την χρόνια φθίνουσα πορεία της Περιφέρειας στο σύνολο των μακροοικονομικών μεγεθών. Για να επιτευχθούν τα ανωτέρω κρίνεται επιβεβλημένη η συμμετοχή των φορέων και οργανισμών της Περιφέρειας, του αγροδιατροφικού τομέα (Loizou et al. 2014a), των τουριστικών επιχειρήσεων, των γουνοποιών, της Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού (Δ.Ε.Η.) (Loizou et al. 2014b) και πλήθος άλλων φορέων και οργανισμών, αναβαθμίζοντας παράλληλα τις αντίστοιχες υποδομές. Ο προγραμματισμός, ο σχεδιασμός και η οργάνωση ενός καινοτόμου –αναπτυξιακού περιφερειακού προγράμματος δεν πρέπει να παραμένει σε προεκλογικές δεσμεύσεις και περιοδείες αλλά απαιτεί προσήλωση, υπευθυνότητα και υπομονή ώστε να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας. Ακόμη αναγκαία είναι η εφαρμογή στρατηγικών ολοκληρωμένης περιφερειακής ανάπτυξης, (που δεν στοχεύουν μόνο στην μεγέθυνση της οικονομίας (πρωτογενή και δευτερογενή τομέα) αλλά και στην εις βάθος κοινωνική ανάπτυξη της Περιφέρειας, δίνοντας βάρος στον πολιτισμό, την δημογραφία, τον τουρισμό, την υγεία και την εκπαίδευση. Οι στρατηγικές αυτές θα πρέπει να είναι βασισμένες σε επιστημονικές μελέτες και έρευνες, που να εξειδικεύονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εκάστοτε νομού (Κοζάνης, Καστοριάς, Φλώρινας, Γρεβενών), ώστε να εφαρμοστούν τα κατάλληλα μέτρα στον καθένα απ’ αυτούς, αντί μιας οριζόντιας παρέμβασης, που σε πολλές περιπτώσεις μόνο επιζήμια μπορεί να είναι. Ο τουρισμός, που αποτελεί αναπτυξιακό μοχλό της ελληνικής οικονομίας, στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας περιορίζεται κυρίως στα χιονοδρομικά κέντρα Βασιλίτσας, Βίτσι, Βίγλας/Πισσοδρίου, και στα πολιτιστικά ενδιαφέροντα του νεολιθικού λιμναίου οικισμού στο Δισπηλιό Καστοριάς, του Σπήλαιου Δράκου Καστοριάς, της Μονής Παναγίας Μαυριώτισσας, του Αρχοντικού Βέργου κτλ). Η ανάπτυξη των κλάδων της οικονομίας όμως δεν θα πρέπει να βασίζεται μόνο στον τουρισμό επειδή αυτός είναι ευάλωτος καθώς εξαρτάται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως διαπιστώθηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες οικονομικής-πανδημικής-τεχνολογικής κρίσης. Πρέπει να βασίζεται, επίσης, στον τομέα παραγωγής ενέργειας, στον τεχνολογικό τομέα, στην ερευνητική και εκπαιδευτική επάρκεια (επαναλειτουργία σχολών αστυνομίας Γρεβενών, δημοτικής αστυνομίας Τσοτυλίου Κοζάνης (“Χιλιάδες προσλήψεις στη δημοτική αστυνομία - Πότε βγαίνει η προκήρυξη”, 2023), ανάπτυξη δομών και ερευνητικών δράσεων του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (Αμαραντίδου, 2023)) και στην ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής. Κλάδοι που όπως είδαμε

έχουν πληγεί σημαντικά την περίοδο 2011-2018, με μειώσεις επενδύσεων (σε μερικούς εξ' αυτών) να αγγίζουν το -80%.

Πέραν των οικονομικών αποτελεσμάτων μιας τέτοιας εξέλιξης, ή ενδογενής ανάπτυξη θα ενδυναμώνει τις τοπικές κοινωνίες, θα ενθαρρύνει την περαιτέρω προσέλκυση πληθυσμού για μόνιμη εργασία και θα βελτιώσει την ψυχολογία και την κοινωνική ζωή των κατοίκων. Ιδιαίτερα ενθαρρυντικό είναι ότι τα τελευταία 20 έτη έχει αναπτυχθεί ένα σύγχρονο οδικό δίκτυο (Εγνατία οδός - Αυτοκινητόδρομος 2) που εξασφαλίζει την άμεση και ασφαλή προσπελασιμότητα στην Περιφέρεια αλλά και τον μεταξύ των νομών εσωτερικών μετακινήσεων καλύπτοντας τις ανάγκες τόσο των μόνιμων κατοίκων όσο και των τουριστών. Παρεμβάσεις σχετικές με την ενδυνάμωση της έρευνας, τεχνολογίας και καινοτομίας, που θα διαχέονται σε όλο τον παραγωγικό ιστό (ενεργειακές μελέτες (Χατζηαργυρίου & Δημέα, 2022), υδατογραφικές έρευνες-χαρτογραφήσεις (“Γρεβενά: Μελέτη ανάπλασης του ποταμού Γρεβενίτη με χρηματοδότηση από το Πράσινο Ταμείο”, 2021)), θα έχουν θετική επίδραση στην βελτίωση της παραγωγικότητας, στην αύξηση της επικοινωνίας μεταξύ των νομών (Καστοριάς, Γρεβενών, Κοζάνης, Φλώρινας) αλλά και με τις λοιπές γειτνιάζουσες Περιφέρειες (Κεντρικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης), στην παραγωγή καινοτόμων τοπικών προϊόντων (“Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Κρόκος Κοζάνης ΠΟΠ”, 2023), στην ενθάρρυνση ανάπτυξης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, κλπ.

Η συνεργασία της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας και των νομών αυτής, με ερευνητικά προγράμματα τμημάτων του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (το οποίο διαθέτει πλήθος επιμέρους εξειδικεύσεων: πολυτεχνική και οικονομική σχολή στην Κοζάνη, σχολή καλών τεχνών, γεωπονικών επιστημών και σχολή κοινωνικών & ανθρωπιστικών επιστημών στην Φλώρινα, σχολή επιστημών υγείας στην Πτολεμαΐδα, σχολή θετικών επιστημών στην Καστοριά (“Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Σχολές και τμήματα”, 2023)) και λοιπών «συγγενικών» Πανεπιστημίων (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης) και άλλων εκπαιδευτικών - ερευνητικών ιδρυμάτων της Περιφέρειας (σχολές αστυνομίας, πυροσβεστικής, δημοτικής αστυνομίας, στρατιωτικών διοικήσεων κτλ), αποτελεί βασική παράμετρο επίτευξης της καινοτομίας και της εισαγωγής της τεχνολογίας στην οικονομική δραστηριότητα και στην ζωή των κατοίκων γενικότερα. Η συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων, οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και εκπαιδευτικών - ερευνητικών ιδρυμάτων & οργανισμών αποτελεί, μια βασική προϋπόθεση για την επίτευξη της Περιφερειακής Ανάπτυξης βάσει ευρωπαϊκών και διεθνών καλών πρακτικών.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πέραν της οικονομικής μεγέθυνσης πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση και στην κοινωνική ανάπτυξη (Rontos & Vavouras, 2013) καθώς βασίσει επιστημονικών βιβλιογραφικών πηγών, η οικονομική μεγέθυνση δεν μπορεί να εξασφαλίσει διηλεκτική βιωσιμότητα, όταν δεν συμπορεύεται με την κοινωνική ανάπτυξη (Βαβούρας, 2008). Σημαντικές συνιστώσες που προσδιορίζουν την κοινωνική ανάπτυξη είναι η ισόρροπη ανάπτυξη (σε επίπεδο περιφερειακών ενοτήτων (νομών) μιας περιφέρειας, κοινωνικών ομάδων και ατόμων), η μακρόχρονη και υγιής ζωή – η οποία εξασφαλίζεται με την ισοκατανομή των υπηρεσιών και δομών υγείας ως έχει διερευνηθεί με σχετικές μελέτες αποτυπώνοντας ιδιαίτερα απογοητευτικά αποτελέσματα για την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας (Αντώνογλου & Ρόντος, 2021), (Αντώνογλου & Ρόντος, 2022), η πρόσβαση στην εκπαίδευση, ο περιορισμός της δημόσιας και ιδιωτικής διαφθοράς (Αντώνογλου & Ρόντος, 2022), η εμπιστοσύνη της κοινωνίας μεταξύ των πολιτών και του κράτους, η κυβερνητική αποτελεσματικότητα και η ευημερία. Τα παραπάνω συνιστούν μεταβλητές που θα πρέπει να ενισχυθούν και να «εξαπλωθούν» συνολικά σε κάθε «γωνία» της κοινωνίας (Rontos & Roumeliotou, 2009), (Rontos & Roumeliotou, 2013). Επιπρόσθετα, όπως αναφέρθηκε, το δημογραφικό πρόβλημα της χώρας μας συνιστά εξίσου σημαντικό πρόβλημα για τις ανεπτυγμένες κοινωνίες, με βασικό χαρακτηριστικό την υπογεννητικότητα που, συνδυαστικά με την αύξηση του προσδόκιμου ζωής, συμβάλουν στην δημογραφική γήρανση του πληθυσμού. Δυστυχώς η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας κατέχει ιδιαίτερα αρνητική θέση ως προς την εν λόγω

παθογένεια, με δυσσίωνο δημογραφικό μέλλον (μείωση πληθυσμού, αυξημένη μέση ηλικία κατοίκων υπαίθρου) με ενθαρρυντικό στοιχείο την μειωμένη μέση ηλικία στις αστικές περιοχές που προσδίδουν προσδοκίες για την βελτίωση του δημογραφικού προφίλ της Περιφέρειας. Είναι αναγκαίο, να εφαρμοστεί ανάλογη δημογραφική πολιτική τόσο σε περιφερειακό όσο και σε εθνικό επίπεδο που να συνιστά τροχοπέδη στην εκροή νέων (πλήθος εξ αυτών πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και υψηλής εξειδίκευσης) προς το εξωτερικό, οι οποίοι με την αποχώρησή τους, περιορίζουν το νέο παραγωγικό εργατικό ιστό της Ελλάδας (και των επιμέρους Περιφερειών), περιορίζοντας ταυτόχρονα τον αναπαραγωγικό πληθυσμό και κατ' επέκταση της γεννήσεις. Για την καταπολέμηση της υπογεννητικότητας απαιτούνται στρατηγικές γενναίων και σε μακροχρόνια βάση κινήτρων, όχι μόνο για την γέννηση αλλά και την ανατροφή των παιδιών σε μακροχρόνιο επίπεδο, για την υποστήριξη του διττού ρόλου των γονέων, ιδιαίτερα της γυναίκας ως συζύγου, μητέρας, νοικοκυράς και εργαζόμενης, προσπαθώντας να χωρέσει στις καθημερινές απαιτήσεις και την κοινωνική ζωή (επικοινωνία/ψυχαγωγία) που είναι απαραίτητη για τους σύγχρονους ανθρώπους. Σημειώνεται ότι ανάλογα στοιχεία δημογραφικής πολιτικής που αναφέρθηκαν παραπάνω δεν εφαρμόστηκαν ποτέ στην χώρα μας, σε αντίθεση με άλλες χώρες στο παγκόσμιο και ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Στην χώρα μας τα δημογραφικά μέτρα ήταν αποσπασματικά και απαρχαιωμένα, χωρίς εκτίμηση της αποδοτικότητάς τους κατά τις δημοσιονομικές διακυμάνσεις που έλαβα χώρα διαχρονικά στην χώρα μας (Ρόντος, 2011).

Συμπερασματικά θα πρέπει να γίνει ευρέως κατανοητό ότι ο ανθρώπινος παράγοντας είναι ο τελικός χρήστης της οικονομικο-κοινωνικής ανάπτυξης αλλά και μια σημαντική παραγωγική μεταβλητή της αναπτυξιακής συνάρτησης και επομένως οποιαδήποτε στρατηγική θα πρέπει να αποβλέπει στην επίτευξη και διατήρηση της πλήρους και ποιοτικής απασχόλησης, στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και στην επίτευξη της κοινωνικής και περιφερειακής συνοχής και των ίσων ευκαιριών (“Σχέδιο Στρατηγικής Ανάπτυξης του Νομού Δωδεκανήσου 2007-2015”, 2007).

5. Βιβλιογραφία

Ελληνική:

- Αντώνογλου, Δ. & Ρόντος Κ. (2022). *Μέτρηση της γεωγραφικής ανισοκατανομής των υπηρεσιών υγείας στην Ελλάδα: Μια ποσοτική ανάλυση*, συλλογικός τόμος της Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου σε τυπογραφική επιμέλεια εκδόσεων Θεμέλιο.
- Αντώνογλου, Δ. & Ρόντος, Κ. (2021). *Περιφερειακές Ανισότητες στο σύστημα παροχής υπηρεσιών υγείας στην Ελλάδα*, διεθνή ηλεκτρονική περιοδική έκδοση του περιοδικού Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες, Τεύχος 14, ISSN: 2459-2862.
- Αντώνογλου, Δ. & Ρόντος, Κ. (2022). *Παραοικονομία στην υγεία - Η πανδημία ως επιταχυντής της σκιώδους αγοράς υγειονομικών προϊόντων*, συλλογικός τόμος “Η Πανδημική συνθήκη. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις και ερμηνευτικές συνθέσεις” του Ινστιτούτου Βιβλίου Καρδαμίτσα, επιμέλεια: Σαββάκης Μάνος, ISBN: 978-960-354-545-3.
- Βαβούρας, Ι. (2008). *Πολιτική οικονομικής ανάπτυξης*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- ΕΛΣΤΑΤ (2023). *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2021*.
- ΕΛΣΤΑΤ (2023). *Περιφερειακοί Λογαριασμοί: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία για το έτος 2020 και αναθεωρημένα στοιχεία για το έτος 2019*.
- ΕΛΣΤΑΤ (2023α). *Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου κατά γεωγραφική ζώνη, περιφέρεια και κλάδο*.
- Λοΐζου, Ε. (2019). *Ο κλάδος της βιοοικονομίας στην Ελλάδα. ΕΠΙ ΓΗΣ*, περιοδικό τράπεζας Πειραιώς, τεύχος 14, σελ. 32-33.
- Ρόντος, Κ. (1997). *Περιφερειακή ανεργία, νέα τεχνολογία και τοπική πρωτοβουλία*, ανακοίνωση στο 4^ο εθνικό συνέδριο του RSA με θέμα *Η περιφερειακή πολιτική της Ελλάδας προς τον 21^ο αιώνα*, Κηφισιά 9-10 Μαΐου.

- Ρόντος, Κ. (2011). *Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων και Δημογραφικές-Κοινωνικές Εφαρμογές*, εκδόσεις Γεωργίας Μπένου, Αθήνα.
- Ρόντος, Κ., Ναγόπουλος, Ν., Τσάπαλα, Φ., (2014). *Κοινωνικές ελίτ και νέα μέσα επικοινωνίας / τεχνολογίες της πληροφορίας: Το ψηφιακό χάσμα*, ανακοίνωση στο συνέδριο *Επικοινωνιακά Μέσα και Εξουσία*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ΕΚΠΑ, ISA, Institut Francais, AISEF., 22-23/1/2014, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ξενόγλωσση:

- Elhorst, J.P. (2000). *The Mystery of Regional Unemployment Differentials. A Survey of Theoretical and Empirical Explanations*. Research Report 00C06, University of Groningen, Research Institute SOM (Systems, Organisations and Management), <http://www.ub.rug.nl/eldoc/som/c/00C06/00C06.pdf>.
- Johnson, R.J. (1979). *On the Relationship between Regional and National Unemployment Trends*, *Regional Studies*, vol. 13.
- Loizou, E., Chatzitheodoridis, F., Polymeros, K., Michailidis, A. and Mattas, K. (2014b). *Sustainable Development of Rural Coastal Areas: Impacts of a New Fisheries Policy*. *Land Use Policy* 38: 41-47.
- Loizou, E., Chatzitheodoridis, F., Michailidis, A., Kontogeorgos, A. and Mattas, K. (2014a). *Leader Approach Performance Assessment in a Greek Rural Region*. Poster paper presented at the EAAE 2014 Congress "Agri-Food and Rural Innovations for Healthier Societies" August 26 to 29, 2014, Ljubljana, Slovenia, <https://doi.org/10.13140/2.1.2994.3686>.
- López-Bazo, E., Del Barrio, T., Artís, M. (2001). *The Geographical Distribution of Unemployment in Spain*. Paper presented at the Uddevalla Symposium 2001, Vänersborg.
- Mauro, P., Prasad, E., Spilimbergo, A. (1999). *Perspectives on Regional Unemployment in Europe*. IMF Occasional Paper No. 177, Washington.
- OECD (2020). *Short-term regional statistics*, OECD Regional Statistics (database).
- OECD (2020a). *Unemployment in TL2 regions in OECD, 2007 and 2018*.
- Rontos, K. & Roumeliotou, M. (2009). *Social Trust in Local Communities and its Demographic, Socio-economic Predictors: The Case of Kalloni, Lesbos, Greece*, *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, 2(1).
- Rontos, K. & Roumeliotou, M. (2013). *Generalised Social Trust in Greece and its Association with Demographic and Socio-economic Predictors*, *Portuguese Journal of Social Science*, vol. 12(1):63-84.
- Rontos, K. & Vavouras, I. (2013). *Socioeconomic and Political Development: Their Measurement and Connections*, *Global Journal of Human Social Science* Vol. 13(5), 51-65.

Ιστοσελίδες:

- Eurostat: Τρίτη πιο γερασμένη χώρα της ΕΕ η Ελλάδα το 2022 (2023 Φεβρουάριος 22). Ανακτήθηκε 15 Μάιου 2023 από <https://www.ot.gr/2023/02/22/epikairothta/kosmos/eurostat-triti-pio-gerasmeni-xora-tis-ee-i-ellada-to-2022/>
- Αμαραντίδου, Δ. (2023). *Δυτική Μακεδονία: Δημιουργία και καινοτομία στο επίκεντρο τριήμερης έκθεσης και συνεδρίου*. Ανακτήθηκε 24 Μάιου 2023 από <https://www.ertnews.gr/perifereiakoi-stathmoi/kozani/dytiki-makedonia-dimiourgia-kai-kainotomia-sto-epikentro-triimeris-ekthesis-kai-synedriou/>
- Γεωργιοπούλου, Τ. (2013). *Αντιδράσεις για το κλείσιμο του στρατοπέδου στο Αμύνταιο*. Ανακτήθηκε 22 Μάιου 2023 από <https://www.kathimerini.gr/society/497353/antidraseis-gia-to-kleisimo-toy-stratopedoy-sto-amynnaio/>

- Καλαϊτζή, Α. (2022). Καστοριά: Θύματα του πολέμου και οι γουναράδες. Ανακτήθηκε 15 Μάιου 2023 από <https://www.kathimerini.gr/society/562015735/kastoria-thymata-toy-polemoy-kai-oi-goynarades/>
- Μπόλαρη, Τ. (2023). Σαντορίνη ο τοπ τουριστικός προορισμός πάνω σε ένα ζωντανό ηφαίστειο. Ανακτήθηκε 13 Μάιου 2023 από <https://www.cnn.gr/taksidi/protaseis/story/360031/cnni-santorini-o-top-touristikos-proorismos-pano-se-ena-zontano-ifaisteio>
- Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας (2015), Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας 2015-2019. Ανακτήθηκε την 10 Μαΐου 2023 από <https://www.pdm.gov.gr/erga-ke-drasis/epichirisiako-programma-2015-2019/>
- Σαράντης, Τ. (2015). Οι γούνες δεν «ζεσταίνουν» την Καστοριά. Ανακτήθηκε 22 Μάιου 2023 από https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/23687_oi-goynes-den-zestainoyn-tin-kastoria
- Χατζηαργυρίου, Ν. & Δημέα, Α. (2022). *Η συμβολή της μονάδας "Πτολεμαΐδα V" στην ενεργειακή ασφάλεια εφοδιασμού της χώρας και στην οικονομικότητα λειτουργίας του συστήματος*. Ανακτήθηκε 28 Μάιου 2023 από <https://energypress.gr/news/i-symvoli-tis-monadas-ptolemaidav-stin-energeiaki-asfaleia-efodiasmoy-tis-horas-kai-stin>